

АВТОРСКА СПРАВКА ЗА ПРИНОСНИЯ ХАРАКТЕР НА ТРУДОВЕТЕ,

представени за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност *доцент* по *Психология (Социална психология – социална психология на маргинализираните общности)* към катедра *Социална, трудова и педагогическа психология*, шифър 3.2., публикуван в *Държавен вестник*, бр. 61 от 28.07.2017 г.

(извън публикациите, представени в конкурс за придобиване на ОНС доктор)

За участие в конкурса са представени общо 21 публикации, от които 3 монографии, 5 студии и 13 статии и научни доклади.

МОНОГРАФИИ:

- 1. Димитров Н. (2016). Социалните анклавни на съвременността. Дигиталният Аз.**

София: УИ „Св. Климент Охридски“, 262 с., ISBN 978-954-07-4249-6

Рецензент: проф. д.пс.н. Людмил Георгиев

Влиянието на Интернет за глобалната култура е безпрецедентно. От комуникативната среда той се превръща в среда на обитаване, където човекът на електронната култура строи себепредставата си, представите си за света и за взаимодействието си с другите по съвсем нов начин. Виртуалното общуване все по-често замества реалната комуникация, като формира нова сфера на информационно взаимодействие и води до възникване на нови видове отношения, но мрежата вече започва да изпълнява социално-генеративна и социално-креативна функция – да създава и оформя нови общности, изградени на принципно нова основа и с обща информационна база и общи ценностно-нормативни основи.

Актуалността на изследванията на Интернет, в качеството му на социална среда, както и на личностните детерминанти на поведението в нея, се определя, на първо място, от постоянното увеличение на броя на потребителите. На второ място – все по-голямото усложнение на социалния свят и процесите на социално взаимодействие правят значим социалнопсихологическия анализ на субективното значение на

социалната неопределеност за личността. Друга една от последиците от развитието на мрежата и дигиталното виртуално общуване, е че участниците в него добиват усещане за колективна идентичност, установяват употреба на специфичен жаргон, комуникативни норми, започват да споделят общи ценности и идеи. Още повече, че – от друга страна – мрежата дава добри възможности за контакти между малцинствени или маргинализирани общности.

Неопределеността на социалните норми, разнообразните среди на общуване, видовете дейност в интернет правят интернет-комуникацията удобен обект за изучаване на детерминантите на поведението именно в такава среда, която, бидейки добавъчна, паралелна, мета-среда, в която индивидите действат и взаимодействат по специфични, предизвикани от средата поведенчески модели, се конституира по същността си като маргинално социално пространство.

Научните приноси на настоящата монография са:

1. Определяне на взаимовръзката между развитието на глобалната информационна мрежа и конституирането на информационното общество като нов етап от развитието на междуличностните – от там – и на обществените взаимоотношения.
2. Уточняването на границите на понятието „Интернет-среда“ като многокомпонентна структура и социалнопсихологическите дименсии на интернет-аудиторията и определянето ѝ като „интернет-общност“, чието формиране се явява резултат от развитието и разпространението на глобалната мрежа;
3. Определяне на някои от ключовите възможности и социални свойства на Интернет, от гледна точка на мрежа, и на комуникативното пространство, което предоставя, като нейна функция;
4. Представени са обобщения на редица чуждестранни и е описано автентично българско изследване на поведението на индивида в дигитална среда и мотивите, които стоят зад целенасоченото изграждане на обособен личностов конструкт, специално генериран и поддържан за взаимодействието между личността и другите в Интернет, както и цялостно, мултиаспектно изследване на генезиса и развитието на азовата структура, генерирана за дигитална среда и взаимодействията на индивида в нея. Изведени са заключения,

потвърждаващи тезата за наличието именно на такъв личностов конструкт, характерен за взаимодействието в Интернет.

5. Представена е конструирана теоретически и статистически обоснована представа за структурата на Дигиталния Аз, която е съотнесена със структурата на Реалния.
6. Разкрито е амбивалентното отношение на ползвателите на Интернет към нормативността в дигитална среда. Направена е количествена и качествена оценка на това отношение.
7. Потвърдена е тезата, че индивидите се представят различно в реалността и в Интернет. Представени са доказателства, че за значителна част от потребителите на дигиталното пространство Аз-образът от извъндигиталната реалност и образът им в Интернет в различна степен не съвпадат. Описани са основните мотиви за това несъвпадение: компенсиране на отделни дименсии на реалната личност, игра или користо манипулиране на околните в дигиталната среда, най-често с цел управление на впечатлението и добиване на престиж сред общността в мрежата; своеобразна „авто-терапия“; компенсация на дефицити от реалността; обогатяване на ролевия репертоар; повишаване на самочувствието. Като цяло, обаче, става ясно, че не по-малко значим мотив е желанието на индивида да преодолее ограниченията, налагани от поведенческите модели и стереотипи, характерни за реалността, пред реализацията на различни аспекти на Аз-а, поставен в твърде нормативна, ролева среда. В този смисъл – Интернет се превръща в обособена социална среда, в същността си маргинална.

2. Димитров Н. (2017). Социалните анклавни на съвременността. Автосегрегация и маргинализация при ромското малцинство в България. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 208 с., ISBN 978-954-07-4306-6

Рецензенти: проф. д.пс.н. Людмил Георгиев, проф. д.пс.н. Соня Карабелъова

Проблемът със стабилността на полиетническите общества е сред най-важните в съвременните социални науки. Мултикултурализмът и полиетничността са едни от централните теми на научен анализ в настоящата монография. При това на анализ се

подлагат не само социалните явления и процеси, изследвани през призмата на двете категории, но и самите тези категории, същността им и възможностите за теоретичната и приложната им употреба за решаване на проблеми, свързани с интеграцията на съвременните етнически общности, като основният фокус е поставен върху ромското малцинство в България.

Реализирани и подробно представени са няколко паралелни, но взаимно допълващи се автентични емпирични социалнопсихологически изследвания, които тръгват от една изключително рядко заемана научна гледна точка – търсенето на причината за самоотделянето на ромското малцинство в обособени културни и пространствени ареали, чрез проучването на мотивите за това именно вътре в общността. Така се извежда като ключов концепт „автосегрегацията“ и се разглеждат различните ѝ проявления, формите, които приема, и мотивите, които я предизвикват.

Монографията разглежда проблема в неговата многоаспектност, като засяга самоотделянето и самоизолацията, резултиращи в жилищното отделяне, произтичащите от него проблеми на социалната среда, социалните услуги, като здравеопазване и образование, комунално-битовите проблеми, отпадането от пазара на труда и социалното изключване изобщо.

Безспорни научни приноси са авторите изследвания на желанието за живот в напълно хомогенна жилищна среда в България от страна на мнозинството, както и мотивите на ромското малцинство да живеят в – по същността си – маргинални общности и пространствени анклавни. Става известно, че най-предпочитаните от мнозинството за съседни, освен представителите на самото мнозинство, са представители на етническите малцинства на арменците, следвани от евреите, после турците и на последно място – ромите. От „огледалните“ данни – за това, какви предпочитат ромите да бъдат техните съседни – се извежда, че те, за разлика от българите, не показват ясно изразени предпочитания.

Емпиричните данни в монографията потвърждават тезата, че употребявайки автосегрегацията като елемент от стратегията си за сигурност, ромското малцинство я трансформира в стратегия за установяване и опазване на чувството за общност, за опазване на идентичността и културно самосъхранение. Така „събирането със свои“ не може, а и не трябва да се разглежда само като ответна реакция на нетолерантност от страна на мнозинството или по причини, насочени срещу установения социален ред.

Данните установяват и желанието за анклавизация на социалното пространство на ромите, с чисто прагматични цели – придобиването на социална независимост и отчуждаване, изразявано чрез противопоставяне на обществените порядки, неплащането на битови сметки и, изобщо, неучастието в социалния живот.

Друг принос е анализът на състоянието на образователната услуга, предоставяна от т.нар. „етнически сегрегирани училища“, каквито са образователните институции в ромските квартали на големите населени места, както и анализът на причините и – безспорно – предлагането на възможни действия за преодоляване на проблема с отпадането от училище на ромските деца. Монографията позиционира нова гледна точка към проблема с образованието при ромите – изместването на настоящия обществен дискурс, който проблематизира етнически сегрегираните училища, за сметка на разглеждането им като класово сегрегирани, без да подминава не само социалния, но и културния капитал на родителите и самите ученици в подобни учебни заведения.

Не на последно място е важно да се отбележи като ключов принос и доказателството, представено чрез емпирични факти, че на ромския етнос не следва да се гледа като на хомогенна маса, а напротив – трябва да се отчитат суб-етнически, религиозни, регионални и от гледна точка на индивидуалното самоопределение специфики, които – както става ясно – предопределят, както на макро ниво (етнос), така и в микро-общностен (групов), дори и в индивидуален план нагласите и поведението на представителите на ромското малцинство. Последното следва да предпоставя и диференциран подход, включително (а и особено) на държавно ниво, към проблемите на ромските общности, основан на географски и суб-етнически признак.

Фактите дават основания да се смята, че има пространствено разпределение и – съответно – струпване на носители на определена религия в определени пространства (квартали, населени места), както и тенденции за проявяване на зависимост между локацията и самоопределението, от там – и поведенческите прояви (резултиращи в нивата на интеграция) на представителите на ромския етнос и формирането (от тук – и изразяването им в поведението) на нагласите на членовете на малцинството, изразявани в степен на овладяване на българския език, готовност за посещаване на училище и придобиване на образование, участие на пазара на труда.

3. Димитров Н. (2017). Социалните анклавни на съвременността. Гей пространства. Социални и сексуални ареали на ЛГБТ-общността¹. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 216 с., ISBN 978-954-07-4307-3

Рецензенти: проф. д.пс.н. Людмил Георгиев, проф. д.пс.н. Соня Карабелъова

Ако трябва да се открие един принос на този монографичен труд, то безспорно той би бил, че е първият по рода си. Става въпрос за цялостно и мултиаспектно изследване на „географията“ на социалните пространства на представителите на ЛГБТ-общността в България, паралелно разглеждани и съпоставяни с „историята“ и „традиционната география“ на подобни пространства в други държави, като така се извеждат както актуалното състояние и спецификите на българските, като задълбочено се анализират аспектите на социалните взаимоотношения и взаимодействията, които протичат вътре в тях, но и по повод тях.

Монографията разглежда самоизолацията, автосегрегацията, очертана от един от аспектите, маркиращи идентичността на индивида: сексуалността и предпочитанията за полов партньор. Трудът разкрива и ясно очертава особените страни на отделянето на маргинализирана общност, на която рядко се обръща научно внимание в България – т.нар. „хора с нетрадиционна сексуална ориентация“. За разлика от повечето поводи да бъдат поставени на не само научно обсъждане животът, взаимоотношенията и взаимодействията на хомо-, би- и транссексуалните хора у нас, както помежду си, така и с останалите, конкретният монографичен труд нито идеологизира, нито negliжира и драматизира проблематиката, а напротив – разглежда я трезво и безпристрастно, и единствено от научна гледна точка.

В този монографичен труд са анализирани най-значимите аспекти на живота на ЛГБТ-общността, маркирани от маргинализацията и самоотделянето при сексуалното малцинство. В него са представени и анализирани автентични изследвания върху социалните мрежи и профилите в сайтовете за запознанства; местата за срещи на ЛГБТ-общността, извън глобалната мрежа; гей-спортът у нас и водещото – изследването му върху своеобразното „социално-сексуално“, но и – оказва се – бизнес-пространство на

¹ От „Лесбийки, гей-мъже, бисексуални и трансполови хора“

гей-бара. Направени са препратки към предишни изследвания на автора по темата, което показва и научен континуитет в изследователските проекти, свързани с нея.

Автосегрегацията на представителите на сексуалното малцинство се манифестира и в т.нар. „гей-спорт“ и създаването на сегрегирани спортни клубове, в които представителите на ЛГБТ-общността тренират, а някои от тях дори се явяват на специално организирани спортни прояви и състезания. И докато в чужбина спортното движение, в което участват лесбийки, гей-мъже, бисексуални и трансполови хора, е сравнително популярно, то в България – установява монографичният труд – няколкото опита се оказват неуспешни и не успяват да привлекат и задържат привърженици, като функциите им са били разпределена между гей-бара (социализация и афилиация) и интернет-сайтовете за запознанства (търсене на интимен партньор), а чисто спортната им функция е била поета от други, несегрегирани спортни клубове.

Разпределение между функциите, резултирало в непостигането на популярност се наблюдава и при друго социално отделено пространство, характерно с история и традиции в другите държави, но неуспяло да привлече интереса на представителите на общността в България – гей-сауната. Рекреационната ѝ функция остава непопулярна (основно – оказва се – заради условията и удобствата, които не успяват да предложат няколкото неуспешни опита за разкриване и поддържане на такава у нас), докато социалните функции (общуване, приобщаване, търсене на интимен партньор) отново са разпределени между други пространства – виртуални (интернет-сайтове за запознанства, мобилни приложения) и реални – установява монографията като друг свой принос.

Съществуването на заведения (нощни клубове, дискотеки, барове, кафенета, фитнес-клубове и спа-центрове), в които представителите на ЛГБТ-общността се срещат помежду си с цел намиране на сексуален партньор, е относително модерен феномен в световен мащаб, а в България – още повече. Функционирането на някои от тях и използването им от общността е добре организирано и те представляват социално приемливи пространства. Най-големите български градове имат, по-малко или повече на брой, своеобразни „гей-сцени“, било то барове или клубове, специално предназначени за ЛГБТ-хора, или просто обикновени заведения, възприемани като „приятелски настроени“, в които намирането и поддържането на приятелства или сексуални партньорски взаимоотношения, изобщо – придобиването на усещане за

принадлежност и приемане, е улеснено. Принос на научния труд е изясняването на ясният контраст между „сексуалната култура“ на бара и на откритите пространства, както и това, че той е много повече социална, отколкото „сексуална“ среда, което се доказва с получените и анализирани емпирични данни от нарочно проведено изследване, задълбочено представено и анализирано в монографията. Още повече, че малцина от респондентите изтъкват като предимство на гей-бара конкретно възможността да намерят сексуален партньор там, докато за повечето от тях той е място за себеизразяване, социализация и забавление.

Във фокуса на научното внимание са поставени и въпроси, свързани с жилищната сегрегация при гей-хората и чрез нарочна анкета авторът установява, например, че такава у нас понастоящем не се наблюдава, като причините са разнородни, и макар основната да е финансова, не може да се пренебрегват и други два фактора: нежелание да се „гетоизират“ у самите респонденти, но и факторът страх, защото – смятат някои от тях – така биха били по-удобна мишена за недоброжелатели и членове на други маргинализирани групи, традиционно проявяващи агресия към представители на малцинства – било то етнически, расови или – в случая – сексуални.

Научната цел на монографията е да покаже как малцинството се приспособява към правилата на мнозинството, като изработва за тази цел своя собствена система от правила, как паралелните дейности, дублиращи официалните, тези на мнозинството, са практически точно това – стремеж към приспособяване и постигане на интеграция, през постигането на вътрешен баланс и придобиването на усещането за приемане от другите. Най-важен извод на труда е, че в процеса на самоидентификация на индивида с „нетрадиционна“ сексуалност най-важният въпрос е проблемът за себепрезентацията и себеутвърждаването в социалната среда.

Изследването показва, обаче, че членовете на ЛГБТ-общността сами декларират, че дори не изпитват чувство за солидарност помежду си, че не успяват да изградят своя единна и стабилна групов идентичност. Това до голяма степен се определя от състоянието на българското общество като цяло, което – само по себе си – е двуполусно, в единия край на което са крайно патриархалните, а в другия – съвременните, „европеизирани“ групи на населението. Така на хомосексуалния индивид се налага да живее по законите на традиционното общество и дори и да избегне стигматизация, се

налага сам да се самомаргинализира и да живее практически в две паралелни общества, в които да гради и поддържа два паралелни свои образа.

Принос на работата сравняването между групата на ЛГБТ-хората и друга маргинализирана общност – ромското малцинство – и установяването, че ако при етническите малцинствени групи водещ мотив за самоотделянето почти неизменно е запазването на идентичността, то при т.нар. „ЛГБТ-хора“ отделянето е повече стратегия за придобиване на идентичност: при условие, че при другите групи е въпрос на „оставане сред свои“, то при сексуалното малцинство е въпрос на „отиване сред свои“; ако „присъствието сред свои“ при ромите е постоянно и е „обитаване със своите“, то при хомосексуалните, бисексуалните и трансполовите хора присъствието в общността е спорадично и единствено „временно бягство при своите“. Последното е своеобразна вентилационна копинг-стратегия, изградена заради принудителната социална мимикрия, проявяваща се като последица от прикриваната в социума „другост“.

СТУДИИ:

- 4. Dimitrov N. (2016). Parameters of Pseudonymy in Bulgarian Virtual Space. Internet-Clubs as an Online Self-Presentation Context. Forum Username Analysis. В: Годишник на СУ, ФФ, книга Психология, т. 107, С. УИ „Св. Кл. Охридски“, ISSN 0204-9945, стр. 164-187**

Рецензент: проф. д.пс.н. Людмил Георгиев

Студията представя оригинално изследване, разглеждащо типологията на прякорите, използвани за общуване, от потребителите на един от най-популярните български интернет-форуми. Себепрезентацията е най-видимият и проактивен начин за Аза да участва в социалния живот. Тя може да бъде определена като опит на индивида да предаде информация на другите за себе си. По този начин интернет-прякорите се превръщат в ключов параметър на себепредставянето. Това е, защото на първо място те са първото нещо, което привлича вниманието, на второ – защото останалите възможности за представяне на Аза са твърде ограничени, заради спецификите на интернет-пространството.

Главен научен принос на студията е представянето на уникално за българската научна литература изучаване и класифициране на псевдонимията, както и изследване на името/интернет-псевдонима като част от личностовата самоидентификация. Безспорен плюс е и фактът, че студията е написана на английски език, което я прави достъпна и за международна публика, като по този начин бива допълнително популяризирана българската наука и приноса ѝ в изучаването на аспектите на себепрезентацията на индивида в Интернет, която е обект на силен научен интерес в световен мащаб.

Студията популяризира авторовото виждане, че виртуалната среда предоставя уникални шансове на потребителите си, които не съществуват в реалността, освен в случаите на включване в маргинализирани групи (напр. улична банда, престъпна група или партизански отряд), в карнавалните обреди и маскарадните игри. Промяната на името, пък, е ритуал, който маркира специфичното преминаване в друго „състояние на съществуване“, при навлизането в „карнавала“, който предоставя глобалната дигитална среда – реални взаимодействия във фактическа симулация на реалния живот. Смяната на името е основано на желанието на индивида – както е при включването в реални маргинални общности – да се интегрира в една среда (виртуалната) и да се отдели от друга (тази, извън мрежата), като често прикрива информация, която би могло да го идентифицира. А абсолютната „безтелесност“ и „нематериалност“, която предпоставя Интернет, позволява на потребителя да създаде нов образ или да „надене маска“ и като се присъедини към виртуалната общност – да получи тоталната свобода за „себесътворяване“, по начин, по който сам реши. Така виртуалното пространство практически предполага общуване не между индивиди, а между техните маски.

5. Димитров Н. (2016). Мотиви за груповото отделяне на малцинствени общности в български условия. Анализ на автосегрегацията при етнически и полови малцинства. В: Годишник на СУ, ФФ, книга Психология, т. 107, С. УИ „Св. Кл. Охридски“, ISSN 0204-9945, стр. 188-216

Рецензент: проф. д.пс.н. Людмил Георгиев

Сегрегацията е принудително отделяне на някоя група от останалата част от обществото. Най-често е свързвана с расовата и етническа дискриминация, когато

малцинството бива не само изолирано, но и лишено от възможността да пътува, работи или сключва брак, извън групата. Доброволната сегрегация е също толкова често срещана, както и принудителното отделяне. Автосегрегацията на която и да било група, основана на етнос или религия, може да доведе до невъзможност за нормално социално взаимодействие и до социално изключване.

Подобен феномен може да бъде определен като „етнически анклав“ и може да бъде формиран от всяка една група или общност, не само от традиционните за дадена страна малцинства. Зад обяснението за постигане на по-високи нива на сигурност, в някои държави протича и процес на автосегрегирание на сексуалните малцинства.

Студията разглежда различните патерни, по които се самоотделят етническите и сексуалните малцинства и моделите на пространствено обособяване и хомогенизиране, като чрез съпоставянето им дава принос към по-доброто им разбиране и по-задълбоченото им изучаване.

Научната публикация извежда ключовата теза, че изолацията на малцинствата повишава тяхната неравнопоставеност, което – на свой ред – допълнително подсилва сегрегацията. Сегрегирани общности, на свой ред, се асимилират (респ. интегрират) по-бавно, особено що се касае до овладяването на езика от страна на етническите малцинства, който се явява основно средство за приобщаване, приятелства и бракове, извън групата. Непряко влияние има жилищната сегрегация и върху здравословното състояние на обитателите на затворените общности, тъй като в тях няма достъп до качествени здравни грижи – лечебни заведения и аптеки.

В нея се анализират данни от изследване на нагласите за живот в еднородна или етнически и религиозно разнообразна среда на българското мнозинство, както и се правят препратки и съпоставки с данни от други изследвания на феномените на възприемането на малцинствата (полови и сексуални) от страна на мнозинството. Разглеждат се данни за доброволното отделяне на представители на ЛГБТ-общността, с цел „социална подкрепа и справяне с живота във враждебна среда“, както и се представят и анализират данни от автентично проучване на нагласите на самата общност към жилищно обособяване в български условия, което е научна новост. Като се изключат американските изследвания, липсват достатъчно научни данни за жилищната сегрегация на еднполовите двойки в световен мащаб. За български условия информация предоставя именно настоящата студия, което безспорно я прави ценна.

6. Димитров Н. (2016). По тялото посрещат: Телесен аз-образ, ейджизъм и хегемонизация на маскулинността в гей-общността. В: „Клинична и консултативна психология“, бр. 3, ISSN 1314-0280, „Стено“, стр. 3-18

Хетеросексуалната норма започва да губи нравствения си монопол и се превръща само в една от социално приемливите прояви на сексуалността – във все повече държави еднополовите бракове или съвместното фактическо съжителство биват легализирани и във все повече общества дискриминацията по сексуална ориентация с превръща в юридически и морално неприемлива. Крайният резултат ще бъде не увеличаването на броя или процентното съотношение в обществото на хората, които изпитват влечение към своя пол, а това, че ще престанат да се боят и ще „излязат от гардероба“². В социален план нормализацията на хомосексуалността означава дори повишаване на социалната търпимост и отслабване на половата поляризация, включително – дискриминацията на жените или мъжете.

Публикацията разглежда репрезентацията на хомосексуалността в медиите, както и автосегрегацията на гей-мъжете в дискретни групи, вътре в общността си, основно основани на възрастов признак, който често е неотделим от представата за мъжественост.

Материалът разглежда феномена на *ейджизма*, като набор възприятия и нагласи, които обезценяват възрастните хора и процеса на стареенето, особено остър в общността конкретно на гей мъжете, и отстоява гледището, че възрастовата сегрегация в общността на хомосексуалните мъже затруднява връзките между хора от различни поколения, едновременно защото по-възрастните биват възприемани от по-младите като „немъжествени“, но и защото самите те се себевъзприемат така. Ейджизмът в гей-общността допълнително се трансформира в интернализирана хомофобия, приравняваща стареенето със загуба на мъжествеността.

Принос са и засягането на теми, като доминирането на парадигмата за хетеронормативността в различни аспекти на междуиндивидуалните и междугруповите отношения и отношенията индивид-общество, както и автентичните автори

² От англ. 'coming out of the closet' – букв. „излизане от гардероба“ – израз, който маркира процеса на разкриване на сексуалността пред близки, приятели и обществото, като цяло.

коментари, свързани с темата за трансформацията на половоролевата (джендърна) система в българското общество в годините, след 10 Ноември 1989 година: появата в годините на прехода на „заместващата женственост“ на попфолк-певицата и „заместващата мъжественост“ на мутрата, като двата образа биват допълнително усилвани от отслабването на другите образи от средата – на „неуспелия“ и „неуспешен“ интелектуалец или спортист, чиито усилия остават напразни, от гледна точка на уважение и респект от останалите участници в социума.

В публикацията се извежда тезата, че информацията в медийното пространство за хомосексуалността на популярни личности от спорта и шоубизнеса се сблъсква със себенагласите на реципиентите и допускането, че „харесването на хомосексуален човек“ би могло да „уличи“ тях самите в хомосексуалност, което се проявява в характерни за когнитивния дисонанс механизми и отхвърлянето на хомосексуалността на известния човек и замяната ѝ с „лесни“ обяснения (най-често като „маркетингов трик“). Особено характерно това се проявява при индивиди със себенагласа за свръх-маскулинност, която не допуска възможността да харесват и одобряват популярни личности с нетрадиционна сексуална ориентация.

Не на последно място – предложеният материал популяризира гледната точка, че глобалната мрежа е особено важна за тези, чийто реален живот е ограничен, по отношение експресията на Аз-а и междуличностното общуване. В тези случаи хората изобщо, а и ЛГБТ-хората в частност, използват Интернет повече като заместваща алтернатива на непосредственото (реалното) общуване, особено при повишена необходимост от социална подкрепа. Интернет има специална роля за маргинализираните групи изобщо, като улеснява обвързването, според специфични характеристики на личността (хомосексуалност, етническа принадлежност и пр.), отколкото по географски признак, интереси/хоби или професия. От друга страна, самата мрежа е маргинализираща сила. Не само, но и именно защото отделя индивида от реалния свят, макар да го включва в общност на други, но пък също отделени от света индивиди, контактуващи помежду си.

- 7. Dimitrov N. (2017). Some Aspects of Spatial and School Segregation and Self-segregation of Roma Minority in Bulgaria. В: „Socio Time/Социальное Время“, бр. 9, Изд. „Федеральное государственное бюджетное образовательное**

Етническите явления са тясно свързани със социалноикономическите, от които биват и обуславяни, а всяка от формите на съществуване на етноса е определена социалноикономическа цялост. От нивото на социалноикономическото развитие на държавата зависят характерът и състоянието на междуетническите отношения. В полиетническите страни влияние върху междуетническите взаимоотношения оказват етно-териториалните разлики от социалноикономически характер, разликите в условията на живот на представителите на отделните етноси. Блага, като богатство, престиж, власт, достъп до обществени и социални услуги, включително здравеопазване и образование, често се разпределят между индивидите, на база етническата им принадлежност.

Бидейки написана на английски и подготвена за чуждестранно издание, публикацията допринася за поставяне на проблемите на ромското малцинство в България в международното научно пространство. В последните години в България междуетническите отношения се усложняват чувствително. Интеграцията на ромите в макро-обществото традиционно е свързана с икономическа интеграция, която има групов характер, наред със запазването на вътреетническите норми. Основна зона на межкултурен контакт на ромите с обкръжението им в продължение на столетия са търговията и услугите, при взаимното ограничаване на межкултурната комуникация и връзки в други области, което продължава да възпрепятства пълноценната им интеграция в съвременното българско общество.

Научната публикация разглежда проблеми, свързани с образованието на ромското малцинство, като възприема гледната точка, че етнически сегрегираните училища възпроизвеждат бедност и социална депривация от поколение на поколение.

Публикацията допринася с разбирането си, че етническите параметри на социалната и професионалната стратификация на обществото в известна степен са неизбежни, но въпреки това са и преодолими. Още повече, че за целите на оптимизацията на междуетническите отношения следва да се премахват диспропорциите в социалните условия на живот, особено в непосредствено контактуващите групи.

8. Димитров Н. (2017). Традиционни и алтернативни интерпретации на обучението в сегрегираните училища. В: „Реторика и комуникации“, бр. 28, С. ISSN 1314-4464

Училищното обучение в България до 16-годишна възраст е задължително, въпреки това голям брой млади хора от ромския етнос отказват да получат образование, като една от традиционните гледни точки е свързана с невъзприемането му като ценност. Най-често се поставя силно ударение предимно върху задълженията на ромите да се интегрират и да възприемат ценностите на мнозинството, а това води до допълнителното им маргинализиране. Един от начините за преодоляване на този неблагоприятен социален процес е свързан с осигуряването на гъвкави възможности и подходящи политики за активно включване на младите роми в образователните и социализационните процеси.

Публикацията дава ключов принос с представянето на възможни алтернативни гледища и тези, че отделянето на ромите не е въпрос на техни съзнателни усилия, не е въпрос на доброволно отделяне (автосегрегация), а то е продуцирано от социалните условия. Един от пътищата, предложени от научния материал, за разбиране на училищната (а и на жилищната) сегрегация при ромите, е през бедността, маргинализацията и социалното неравенство, които – на свой ред – пораждат (увеличаваща се) бедност, неравенство и (само-)отделяне, както и силно ограничават възможностите за избор на родителите за училище за децата. Подобен подход, в известна степен, се противопоставя на тезата за автосегрегацията като водещ катализатор на отпадането на ромските ученици от клас.

Друга специфична теза, предложена в материала е, че етническата композиция на училищата влияе на избора на родителите при записването на децата им в учебното заведение. Социалнопсихологическият подход към проблема предполага, че еднаквата и безстимулна среда в сегрегираните училища влияе на успеваемостта на ромските ученици много повече, отколкото ресурсите, с които разполага (или би разполагало) едно училище.

Публикацията засяга принципно иновативната теза, че сегрегираните училища допълнително подриват собствения си потенциал, възможности и способности да

„отгледат“ релевантен социокултурен капитал и не са в състояние да осигурят на възпитаниците си нужните умения за справяне в комплексната глобализирана среда, в обществото. Социалната и икономическата маргинализация, предизвикана от сегрегацията, води до усещане за безсилие, което допълнително намалява възможностите за изява на способностите и уменията на ромските деца. Възможността за обучение в „смесени“ училища няма как да не е важна, заради това, че осигурява пространство за възпитаване, взаимно опознаване и приемане и допълнително развиване на социалния капитал. Самият социален капитал означава връзки между индивидите – социални мрежи и възприемане и взаимно прилагане на норми на реципрочност и доверие, което произтича от тях. А това е изключително важно за всяко едно общество.

СТАТИИ И НАУЧНИ ДОКЛАДИ:

- 9. Димитров Н. (2006). "Човекът като симулация". В: ИНСАЙТ, С., ISSN 1312-0158, бр. 10/2006, с. 39-42**

Достъпно написаната статия, която взема за една от отправните си точки тезата, че съвременното общество е информационно, което дава основания да бъде охарактеризирано и като постмодерно и разглежда категорията „виртуалност“ като използва постмодернистичните философски теории: за да разкрие същността на виртуалната реалност се възползва от теорията за симулакрите, разработвана от философи като Ж. Делюз и Ж. Бодрияр. По този начин Интернет се описва като мисловно пространство, в което идентичността на образа и подобие му (по същността си копие на първоначално копие – според схващането на Платон) са заблуда.

Статията възприема новата среда на мета-реалното пространство като мощен фактор за динамиката на Аза. Доколкото той не изпитва проблеми с адаптацията към средата, то Азът в симулакрума е по-силен, по-умен, по-ловък, по-красив и прочее. Така влизането в симулираната реалност е излизане от ролята на стандартизирания човек и връщане към естественото състояние на свободно и независимо съществуване – състояние, което невинаги е приемливо в реална социална среда. В резултат на това

индивидът създава нова, ясно разграничима категория, специфично усещане за собствената личност, характерна за взаимодействието в конкретната (дигитална) среда.

10. Димитров Н. (2015). Аз-концепция и виртуално пространство. В: Лидерство и организационно развитие, С. ISBN 978-954-07-3946-5, С. УИ „Св. Кл. Охридски“, стр. 1207-1214

Статията представя изследване, проведено сред интернет-потребители, целящо да разкрие степента на различие при себеописанието на индивидите за реалността и за в глобалната мрежа. От данните става ясно, че голям брой изследвани лица не отчитат или отчитат малък брой съвпадения в дескрипторите за образа си във физическата реалност и във виртуалното пространство.

Освен това – индивидите са склонни да мислят за реалния си Аз-образ относително по-обобщено, докато виртуалният им Аз-образ е по-богат на характеристики.

В същото време образът, поддържан в мрежата, е нестабилен и слабо съотнесим с образа, който поддържат в реалността. По този начин емпиричните данни дават основание да се твърди, че индивидите поддържат различни представи за себе си в реалността и в интернет, че поддържат две свои различни концепции за Аз-а.

11. Димитров Н. (2015). Личностови дескриптори в обяви за работа. В: Лидерство и организационно развитие, ISBN 978-954-07-3946-5, С. УИ "Св. Кл. Охридски", стр. 532-538

Публикацията представя оригинално изследване, обхващащо 616 обяви за работа от три държави: България, Руската федерация и Великобритания от осем специализирани интернет-сайта: три български, три руски и два британски.

На база получените и анализирани данни статията обобщава, че най-търсеният служител е *комуникативен, отговорен и екипно ориентиран* търговец, който – ако иска да се развива в България или Русия – трябва да бъде *лоялен и дисциплиниран*, докато добра кариера би постигнал във Великобритания, ако притежава *умения да планира, да може да работи самостоятелно*, когато се налага, и *да не чака подканяне*.

Основен принос на изследването е изясняване на повлияваните от социалната среда, в това число – културни и икономически – различия между трите държави и въздействието им върху пазара на труда в тях.

12. Димитров Н. (2016). Промяната на идентичността в дигиталния свят: Сравнение между дескриптори на Аз-концепцията, използвани в реалността и в Интернет. В: Лидерство и организационно развитие, ISBN 978-954-07-4129-1. С. УИ „Св. Кл. Охридски“, стр. 1294-1303

Ограниченията, които поставя Интернет, основно откъм обем давана информация, поощряват категоризацията. Това най-добре се вижда в сайтовете за запознанства, където индивидът предоставя данни по предварително установен формуляр. Така има реална опасност и от авто-стереотипизация (сврѣх-категоризация). Заради ограничението в описанието, всеки, който може да бъде поставен в дадена категория, носи всички черти, асоциирани с нея.

Публикацията доразвива тези, застъпвани в предишни научни материали, като допълнително определя, основавайки се на проведено изследване, най-честите черти и сборове от черти, изграждащи виртуалните и реалните образи. Става ясно, че в реалността индивидът мисли себе си като властен, предпазлив, съобразителен, отговорен, но за виртуалните прояви тези дескриптори не са съществени. В интернет той е свободомислещ, надменен, лицемерен, сприхав, груб, безочлив, вулгарен, враждебен, отегчен, но и (което е любопитно) – жалък и романтичен. Поведението в мрежата се преценява като рисково и разкрепостено – нивото на предпазливост, характерно за реалността, е силно занижено, индивидът няма причина да бъде нащрек, да проявява съобразителност и отговорност за поведението си. Разкрепостеността, допускана от виртуалната реалност, дава възможност в интернет-поведението да отпаднат културно обусловените ограничения.

Друг принос на изследването е установяването, че докато в реалността статистически значима разлика между двата пола не се отчита, то в Интернет жените понижават чувствително романтичността си, обратно – мъжете чувствително я повишават. Причините може да се търсят в културните полови стереотипи в реалността, и отпадането им в мрежата.

Освен това се изяснява, че мъжете са много повече склонни да използват глобалната мрежа за търсене на интимен партньор, за разлика от жените.

Полови различия има и в изборите на дескриптори, с които респондентите се описват в двата случая – в дигитална среда и в реалността. Подобно разпределение изглежда оправдано, заради социалните очаквания: от жените се очаква да бъдат по-общителни, емоционални, грижовни и т.н., както и по-взискателни (дори и от еволюционно гледище), докато мъжете очаквано оценяват себе си средно по-високо по показатели като агресивност, властолюбие, нахалство, грубост, хитрост, а се самооценяват средно и като по-нешащни, жалки, измъчени и отегчителни. Интересно е, че мъжете се самоопределят като по-влюбчиви, което също може да намери обяснение в еволюционните теории и желанието на доминантния мъжки да остави възможно по-голямо потомство, докато от жената се изисква да поеме грижата за него.

13. Димитров Н. (2016). Професионален и извънпрофесионален Аз-образ при работещи в областта на Човешките ресурси. В: Лидерство и организационно развитие, ISBN 978-954-07-4129-1. С. УИ "Св. Кл. Охридски", стр. 685-694

Професионалната идентичност е важна за фиксирането на мястото на индивида в обществото. Спадането към дадена професия предопределя самоопределението и оформя начина, по който другите възприемат индивида. В този смисъл, професионалната идентичност бива определяна като съвкупност от атрибути, вярвания и ценности, които хората използват, за да дефинират себе си в специализирани, определяни от умения и образование, длъжности и професии.

В проведеното изследване се събира информация, която цели да разкрие степента на различие при себеописанието на индивида, като агент – от една страна – в ежедневието, в контактите си с близки и приятели, от друга – в работна обстановка, докато изпълнява професионалната си роля. Инструкцията е изследваните лица да опишат себе си, каквито смятат, че са в извънработна среда – сред близки, познати, приятели – да определят „границите“ на своя Реален Аз. След което – да направят същото със своя Трудов Аз.

Хората, заети с управлението и развитието на хора, са изправени пред нелеката задача ежедневно да разкриват и да подпомагат развитието на човешкия потенциал. Това изисква от тях също да разкриват и проявяват в работата си различни качества, а понякога – дори и да развиват нови, неприсъщи им в ежедневието. Целта на представеното в материала изследване, е да се отчете степенна на отдиференциране на единия от другия образ – степента, в която двата образа не съвпадат – частично или напълно, а на по-късен етап, при събирането на още данни – да се установи кои са основните характеристики, присъщи на професионалния Аз-образ на работещите в областта на управлението на хора. Това може да се превърне в ключово познание при подбора на служители на съответните длъжности.

Пилотното изследване разкрива изключително слабо представяне на дескриптори, използвани при описание на непрофесионалната идентичност в употребата им за описание на професионалната идентичност. Повечето от участниците не включват или включват по един, до два еднакви дескриптора за двете си описания – съответно в извънработните и в работните си прояви. Образът в работна среда, освен че е слабо съотносим към образа в извънработна обстановка, е нестабилен. Обобщението е, че е налице висока степен на различие в описанията на Извънработния и Професионалния Аз.

14. Dimitrov N. (2017). Gay Bar as a Social Bunker. В: „Россия в многовекторном мире: национальная безопасность, вызовы и ответы“. Изд. „Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования Поволжский государственный технологический университет“, Йошкар Ола, ISBN 978-5-906541-13-0 (Ч. 1), 141-143

Материалът прави достояние пред международна научна публика резултати от изследване на гей-бара като маргинално социално пространство, с което дава принос за увеличаване обхвата на разпознаваемост и популяризиране на българското социалнопсихологическо познание и научната дейност, свързана с маргинализираните социални общности у нас.

Данните, представени на международен научен форум в чужбина, обобщават причините представителите на хомо-, би- и транссексуалната общност в България да посещават обособени пространства за срещи и забавления, описани като „социални бункери“ – укрепени защитени пространства, своеобразни „убежища“, които се превръщат в средища за социален и културен живот, но и в места за приобщаване и социализация.

15. Dimitrov N. (2017). Self-Concept, Gender Psychology and Cultural Expectations. В: „Россия в многовекторном мире: национальная безопасность, вызовы и ответы“. Изд. „Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования Поволжский государственный технологический университет“, Йошкар Ола, ISBN 978-5-906541-13-0 (Ч. 1), 143-147

Материалът, представен на международен научен форум в чужбина, разглежда културните очаквания, които съществено влияят на социализацията на мъжете и жените. Обръща внимание не само на начините, по които двата пола изразяват сексуалността си, но и на това – как се „запознават“ с нея в процеса на включване в социума.

Текстът отдава научно внимание на присъщ за ромската общност и в България обичай, свързан с брачната търговия и продажбата на булки.

На второ място се отчитат традиционните предпочитания в западното общество, включително и в българското, манифестирани през фаворизиране на момчетата, като „продължители“ и „увеличители“ на рода и семейството, както и на „подобрители“ на материалното му благосъстояние – веднъж чрез предоставяне на собствената работна сила, втори път – чрез привличането на допълнителна такава (булката), трети път – чрез прибавянето от нея на готови материални блага, каквото е чеизът.

На трето място се разглеждат очакванията и толеранса, които има и проявява обществото към момчетата и момичетата, както и към манифестациите на „мъжественост“ и „женственост“ в поведението на децата и към усвояването от тях на полово типичните характеристики.

Материалът маркира и разликите, по които сексуалността не само бива експресирана, но и „опознавана“ от индивида – докато за момчетата е приемливо (дори поощрявано) възможаването да се случва „де факто“, чрез първия коитус (като в някои части на България е приемливо това да се случва дори и с „помощ“ от опитна жена, която съвсем не е задължително да бъде проститутка), то при момичетата „ставането жена“ е прието да се случва само „де юре“ – единствено чрез регистрирането на първата менструация. И докато мъжествеността се „отпразнува“ чрез инициационни ритуали, встъпването в женствеността бива възприемано като нещо „което не се крие, но и не се обсъжда“.

От последното произтича не само различният толеранс както и различни социални забрани, но и специфични наказания, включително и по отношение на промискуитетни прояви при мъжете и жените. Любопитен факт, на който обръща внимание публикацията, е съществуването на думата „разбидомница“ в българския език, за разлика от липсата на неин еквивалент в мъжки род („разбидомник“).

16. Димитров Н. (2017). Автосегрегацията при етнически и сексуални малцинства: предпоставки, мотиви, последици. В: „Предизвикателства и перспективи пред съвременната психология“, С. УИ „Св. Кл. Охридски“, ISBN 978-954-07-4277-9

Статията прави паралели между предпоставките за отделянето, характерни за ромското малцинство и за представителите на ЛГБТ-общността в България:

- И за двете групи ключов фактор при определяне на избора за самоотделяне е „мнозинството“ и в този смисъл – автосегрегацията е резултат от сегрегационни прояви от негова [на мнозинството] страна, от гледна точка на това, че самоотделянето се явява защитен механизъм на индивидуално ниво, трансформиращ се в групиране, с цел – придобиване на усещане за общност;
- Самоизключването и автосегрегацията се явяват форма на изразяване на идентичност и при двете групи;
- Разликата е в това, че ако при ромите един от водещите мотиви за самоотделянето е запазването на идентичността, то при ЛГБТ-хората отделянето е повече стратегия за придобиване на идентичност;

- Ако при ромите е въпрос на „оставане сред свои“, то при сексуалното малцинство е въпрос на „отиване при свои“. И ако при гей-хората в България не се наблюдава т.нар. „гетоизация“ или жилищна сегрегация, то при ромите това е един от основните и най-видими признаци на отделянето. В същото време – докато при етническото малцинство е налице „обитаване със своите“, то при ЛГБТ-общността присъстването в общността е спорадично и е „временно бягство при своите“.

- И в двата случая автосегрегацията има за една от основните си цели и функции защитата. Но ако при етническото малцинство автосегрегацията е елемент от стратегията за усилване на чувството за сигурност, то при гей-хората отделянето е с цел изобщо придобиване на чувство за сигурност.

17. Димитров Н. (2017). Някои аспекти на социализацията и възпроизводството на джендърната култура. В: „Предизвикателства и перспективи пред съвременната психология“, С. УИ „Св. Кл. Охридски“, ISBN 978-954-07-4277-9

Статията разглежда половата и половоролевата (сексуалната или джендърна) социализация като част от общия процес на социализация на индивида. Без да търси решение, отново поставя въпроса за все още неустановените в българската социална наука недвусмислени еквиваленти на широко използваните в западната литература термини ‘sex’ и ‘gender’, но въвежда в употреба идеята за използването на пола в биологичния му смисъл, а тази за джендъра – в социалния, като така отграничава „биологичен“ и „социален пол“ (в смисъла на възприетата от индивида, социално дефинирана „полова роля“).

И докато ‘sex’-ът е „стартовата“ позиция на индивида в обществото, получавана по рождение и предопределена от биологични фактори, то ‘gender’-ът е белег за социализация, според половата принадлежност. Ако първото, полът се отнася до различните биологични характеристики, с които се раждаме, то сексуалността – до начина, по който тези различия придобиват смисъл, в рамките на културата. В повечето култури това става чрез отнасянето към една от двете категории: „мъж“ или „жена“. След това всяка от тях бива описвана с набор характеристики, които изглеждат взаимноизключващи се – и те са етикетирани като „мъжественост“ и „женственост“.

Статията третира способността на индивидите да разпознават някого като *мъж* или като *жена*, като основополагаща за способността им да взаимодействат с него. Разпознаването зависи от определени сигнали, които позволяват хората да бъдат поставени в имащи смисъл за реципиента категории, именно *мъж* и *жена*. Ако възприемащият не е в състояние правилно да разбере и правилно да разчете тези сигнали, или ако не са излъчени по разбираем за него начин, тогава е почти невъзможно да протече каквото и да било социално взаимодействие. Така хората, които не пасват точно на типичните мъжки и женски полови роли в обществото, поставят на изпитание културната система, която зависи от яснотата на тези категории.

Вторичен принос на работата е поставянето на обсъждане на някои от ключовите тези от слабо позната и неиздавана в България работа на американския социолог Ървинг Гофман „Gender Advertisements“ (букв. „Рекламите на сексуалността“). Гофман смята, че няма нищо естествено в сексуалната идентичност – ние не се раждаме с нея, тя не е закодирана в гените ни. Тя е част от процес, в който се научаваме да възприемаме определени атрибути, които смятаме за подходящи на разбирането ни, от гледна точка на сексуалността и пола. Това, което интересува Гофман, е начинът, по който двуполовите и двусексуалните категории – тези „кодове на нормалността“ – са създадени и, което е по-важно – поддържани.

Отделно от това, в статията намират място оригинални автори рефлексии, свързани с изразяването на джендърно заредена семантична диференциация между думи и словосъчетания с общ корен, като например „мъжка чест“ и „женска чест“, респективно – „мъжко безчестие“ и „женско безчестие“. Ако „женската чест“ е почти абсолютен синоним на запазено целомъдрие и непорочност при неомъжените жени или на вярност към съпруга, то „мъжката чест“ няма почти нищо общо с девствеността или брака – тя е синоним на благородство, дълг, защита на принципите. Обратно – женското безчестие, макар и винаги въпрос на морал, е и винаги обвързвано със сексуалното поведение, докато мъжкото безчестие е изцяло морална категория, без да се обвързва със сексуалното поведение.

Като цяло, джендърната социализация обозначава два взаимообвързани процеса. Първо – усвояването на социалния опит, нагласи, ценностни ориентации, поведение и дейност, присъщи на дадения пол. Второ – формиране на полово самосъзнание, включващо познаване на своето сходство и различия с представителите

на своя и на другия пол, както и утвърждаване на собствения „сексуален Аз“ през общуването и в дейността. В социализацията става възпроизводството и развитието на джендърната култура на обществото.

18. Димитров Н. (2017). Дескриптори на Аз-образа при работещи в областта на управлението на човешки ресурси в България. В: "Предизвикателства и перспективи пред съвременната психология", С. УИ "Св. Кл. Охридски", ISBN 978-954-07-4277-9

Статията представя следващия етап от самостоятелната работа на автора, без аналог в българската психологическа наука до този момент – което е и особеността на неин принос – свързана с проблематиката по темата за Аз-образа на професионалистите от областта на човешките ресурси в страната. В нея се извеждат нови данни, касаещи малко по-голяма извадка, от използваната в предишна публикация по темата, като тук вече съдържанието на данните е квантифицирано, като е използван контент-анализ, при който дескрипторите, използвани от респондентите в свободна форма за описание на двете свои проявления – най-общо като извънслужебен Аз и като служебен Аз – са преобразувани в предварително определени категории по детайлната схема, разработена през 1994 от Рийс и Никълсън (Rees, Nicholson, 1994), определена като SICV (от англ. „Skills, Interests, Character, and Values“ – „Умения, интереси, характер и ценности“).

Така някои от представените резултати, касаещи представянето в две на практика социални среди (работата и – както е по инструкция – „Какъв съм аз, извън работата си“), са: за Аз-образа в ежедневието най-значими, според участниците, са описателните думи от категорията „Концептуални дескриптори“, в която влизат: критичен, практичен, сериозен, щастлив, педантичен, истински, инициативен, свободен, всеотдаен, непринуден, мечтател. Що се касае до Професионалния Аз – най-често се срещат категории, свързани с професионалната, и категории, съдържащи дескриптори, отнасяни към работната роля (лоялен, достоен, надежден, искрен, честен, дискретен).

Приносно е извеждането на професионално значими качества за изпълнението на дейностите, свързани с управлението и развитието на човешкия капитал, което дава ценни насоки за последваща работа при разработване на оценъчни инструменти за

наличие, стабилност и степен на развитие на комплекс от личностови характеристики, свързани с изпълнението на дейността.

19. Димитров Н., А. М. Маринкова (2017). Стереотипи и социални дистанции към някои етнически и религиозни групи в българска извадка. В: „Пътища на професионализма в социалната работа“, С. УИ „Св. Кл. Охридски“ (под печат)

Статията представя самостоятелно изследване, целящо да разкрие нагласите на респондентите, по отношение готовността им за съвместен живот или съвместна дейност с представители на набор от предложени от изследователите етнически групи, различни от българската. Предложени на изследваните лица са следните хипотези (обобщено представяне): възможност самите те или техните деца да сключат брак с представител на определен етнос; членове на етническа група да гостуват в дома им, да бъдат техни непосредствени съседи, да живеят в техния квартал, тяхното селище, в региона или в държавата; представители на някой от предложените етноси да работи заедно с тях, като позицията му, спрямо респондента, е на изпълнителен директор на фирмата, на пряк негов началник, непосредствен колега, подчинен или общ (неквалифициран) работник, работещ в предприятието, в което се труди (или си представя, че работи) и самият респондент. Друга хипотетична ситуация касае това детето на респондента да учи в училище, в което: две трети и повече от учениците са представители на определено малцинство, половината от съучениците му са от малцинство, една трета или няколко от децата са от дадена малцинствена група.

Сред приносите, маркирани от получените резултати, е установяването, че респондентите са по-склонни децата им да сключат брак с представители на друг етнос, различен от техния (българския), отколкото биха били склонни те самите да сключат такъв брак. Възможно обяснение е, че анкетираните са в долната възрастова граница и възприемат бъдещия момент, в който би се наложило да мислят и изразяват отношение към брак на детето си, като твърде далечен, че да може ясно да си го представят и да дадат коректно мнение. Друго възможно допускане е, че има вероятност да си представят себе си като по-либерални родители в бъдеще. Въпреки това ромите остават еднакво неприемливи както за собствен брак, така и за брака на детето.

Ако се вземат под внимание данните, касаещи трудовата среда на респондентите, става ясен още един извод: че те са най-чувствителни към етноса на колегите, с които пряко работят, докато към останалите позиции проявяват известен толеранс, от гледна точка на етническия състав, изключение правят само ромите, при които има силен дисбаланс между всички останали възможни позиции и единствената, масово допускана възможност – ромите да работят най-ниските нива в йерархията – хигиенисти и общи работници.

Данните от изследването недвусмислено сочат тенденцията, с намаляването в училищна среда на процентното присъствие на членове на даден етнос, различен от българския, да се повишава толерантността на респондентите-българи към него. Въпреки това – отново най-нежелан остава ромският етнос, а най-желани, за разлика от другите случаи (брак, съседство, съвместна работа), стават евреите, които в случая с образованието изместват арменците. Авторова хипотеза, която би могло да даде импулс на последващо изследване е, че в случая се проявява стереотип, свързан с еврейската общност, традиционен за български условия, че представителите ѝ са „най-умните в света“, което ги превръща в група, явяваща се „предпочитана интелектуална среда“.

20. Димитров Н. (2017). Измерения на маргиналността при ромското малцинство в България. В: Сборник научни доклади от VIII Национален конгрес по психология, С. (под печат)

Публикацията представя автентично проучване, което дава допълнителна яснота за мотивите и причините, поради които ромското малцинство проявява тенденция към струпване и хомогенизиране на пространствата в жилищните ареали, които населява, както и за мотивите да не участва равнопоставено в обществения живот.

В анкетното изследване, представяно в материала, се обобщават данни, получени от респонденти от 4 локации, характерни с присъствието на представители на ромското малцинство в България: два пловдивски квартала, един софийски и едно село в област Монтана. Ключов принос на работата, който маркира и изводите, представяни в нея, е изборът на местата, повлиян от характера им: обозначаваното като най-голямото ромско гето (поне в България) – кв. „Столипиново“ в Пловдив и съпоставянето му със съседния пловдивски ЖР „Тракия“, в който също има немалка ромска общност, един от

другите големи ромски жилищни ареали – също известният кв. „Факултета“ в София, както и по-малкото населено място – село Якимово в Северозападна България – в което ромите се явяват фактическо малцинство, като в същото време съществуват в две „реалии“ – на местно население и на нововъведени в общността представители на етноса, заселени там от източноправославен свещеник, който изкупува изоставени имоти в селото и в тях настанява безимотни и социално слаби хора от ромски произход. Изследването доказва наличието на суб-етнически, религиозни и разлики в нагласите на обитателите на четирите избрани локации.

Анкетата събира информация за пола, възрастта, образованието, етническото самоопределение, изповядваната религия и местоживееене, както и причините (ако такова е било направено) за смяна на местожителството на респондентите. Другата голяма група айтеми събира данни за причините и за нагласите на респондентите към живот в етнически хомогенна среда, което очертава един от основните приноси на текста.

Друг принос са резултатите по айтемите, засягащи предпочитанията за съседи и готовността за живот в полиетническа и религиозно нехомогенна среда. Освен това – текстът допринася и за изясняване на причините, възприемани от самите роми, да нямат работа и децата от ромски семейства да не посещават училище.

Публикацията прави достойние резултатите от изследването, които сочат определена зависимост: ромите християни да се определят като роми или като българи, а ромите мюсюлмани – да се декларират като турци. Освен това – става ясно, че болшинството от самоопределилите се като турци живеят в двата пловдивски квартала, за сметка на преобладаваща част християни в кв. „Факултета“, както и само християни в с. Якимово. Данните дават известни основания да се смята, че има и пространствено разпределение на носители на определена религия в определени пространства (квартали, населени места). В същото време струпвания на роми, независимо от признака на обединяването, се наблюдава само в частите на двата най-големи български града, обхванати в проучването, докато в селото ромското малцинство не проявява подобни тенденции.

От данните, оповестени в публикацията, става ясно, че определени социалнопсихологически феномени: стереотипизация, стигматизация, дискриминация, сегрегационни актове – е по-вероятно да се проявят в големите населени места, в които

ромското население живее в компактни пространствени ареали, обратно – в по-малките населени места респондентите практически не разпознават (поне видими) подобни прояви, от страна на мнозинството. С други думи – поне в проучваното село – мнозинството приема и интегрира представителите на малцинството доста по-успешно, отколкото в големите населени места.

Принос е установяването, че по-скоро фактичката сегрегация повлиява възприятието на ромите за причините, поради които те възприемат обособяването си като принудително или непринудително – интегрираната група е повече склонна да разпознава собствено желание на сегрегираните представители на своя етнос да се отдели, докато – обратно – жилищно сегрегираните роми са повече склонни да търсят причините извън групата (в мнозинството).

Важен принос е и отчитането, че малко по-значими мотиви за самоотделянето са *удоволствениите*, а не *защитните*. С други думи: отделянето е предизвикано от желание за живот в сходна като нагласи и мироглед среда (включително и „за да е по-весело заедно“), за сметка на по-слабото влияние на мотиви като „придобиване на сила“ от заедността (включително и изразявана, чрез неплащане на сметки за битово потребление на комуналните услуги).

Установява се и тенденцията ромите да демонстрират търсене на причини за липсата на образование и трудова реализация извън себе си – в средата, в икономическата ситуация в държавата, и най-вече – в дискриминационното отношение към тях.

Става ясно и това, че „турчеещите се“ роми проявяват склонност по-скоро да отричат тезата, че сами избират да живеят в отделни общности, докато „българеещите се“ са по-склонни да споделят обратната позиция – че местоживеенето е въпрос на съзнателно взет избор.

В крайна сметка – ключов принос на текста е схващането, че към ромите следва да се подхожда диференцирано и да бъдат разглеждани не като хомогенна етно-маса, а като общност от различни по същността си под-групи, обединявани само от общ етнически произход, но с различни характеристики.

21. Димитров Н. (2017). Социални измерения на ЛГБТ-пространствата в България.

В: Сборник научни доклади от VIII Национален конгрес по психология, С. (под печат)

В общественото съзнание хомосексуалността е сред крайно недопустимите нарушения на нормите. След демократичните промени в градската култура у нас се случват видими промени, но за значителна част от обществото хетеросексуалността продължава да бъде единствено приемлива форма на сексуално поведение, а хомосексуалността е силно стигматизиращ фактор, изтласкващ носителите ѝ към границата на социума, което допълнително поражда и процеси на маргинална самоидентификация у самите хомосексуални.

Принос на публикацията е разбирането на половото поведение като вариативно и обусловено от социалния контекст, както и, че естеството на интеракциите между представители на сексуалните малцинства се променя според пространството, в което те се случват. Публикацията разглежда изцяло публичното протичане и интерактивната динамика на срещите в т.нар. „гей-барове“ и „гей-клубове“ и ги противопоставя на безличната, често анонимна (и видимо асоциална) динамика, която предоставят другите места за срещи, като извежда видим и ясен контраст между „сексуалната култура“ на гей-бара и публичните пространства.

Друг принос е установяването, че като социално пространство, т.нар. „гей-барове“ в България са далеч не само място за забавление, а предоставят възможност за осъществяване на пълния спектър междуличностни взаимоотношения – от запознанства с цел еднократен секс, до такива – с цел продължителен бизнес-контакт.

В материала се извеждат данни, че въпреки че у нас няма обособен жилищен район, в който да живеят хомосексуални двойки, резултати от специална анкета сочат, че може да се говори за известно „струпване“ на представители на ЛГБТ-общността, предизвикано от предпочитания на членовете ѝ към няколко софийски района: „Манастирски ливади“, „Лозенец“ и около улица „Пиротска“, в централната част на града.